

УДК 327.7 (477)+351.88

УКРАЇНА ПЕРЕД ВИБОРОМ

**ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних
наук, професор
Дипломатичної
академії України
при МЗС України**

У статті йдеться про еволюцію українсько-російських відносин на сучасному етапі, розглядаються оновлені пропозиції Україні щодо участі в Зоні вільної торгівлі (ЗВТ+) з Європейським Союзом і у Митому Союзі (Росія, Казахстан, Білорусь). Аналізуються прогностичні сценарії можливого вибору України.

Ключові слова: еволюція, стратегічне партнерство, угода про асоціацію, зона вільної торгівлі, митний союз.

В основу співпраці України з Росією має бути покладено модель горизонтальних, а не вертикальних відносин, при цьому слід враховувати різномасштабні рівні розвитку обох країн; виходити з розуміння подібності економічних систем України і Росії: ліберальної економічної моделі; водночас віддати належне різноплановим – Україні і Росії – стратегічним зовнішньополітичним завданням, у т.ч. і щодо євроінтеграційного напрямку; впроваджувати і відстоювати засади стратегічного партнерства; у двосторонніх відносинах виокремити позитиви; врахувати сучасний стан двосторонніх відносин (у т.ч. глибоку залежність України від постачання енергоносіїв, торговельні війни, конкуренцію).

Росія входить у Велику вісімку і Двадцятку. Ця ядерна країна за рахунок енергоресурсів доволі швидко наростила свій економічний потенціал і нині перебуває в іншій, вищій геополітичній площині порівняно з українськими реаліями. Водночас слід взяти до уваги: не зважаючи на зростаючу самодостатність, для закріплення власної геополітичної могутності Росії є необхідною Україна, оскільки Росія без України є геополітично неспроможною державою. Опанувавши українським чинником, Росія намагатиметься

реалізувати інтеграційну стратегію колишнього радянського простору через утворені і очолювані Росією структури – ЄврАзЕС, СЕП, ОДКБ. Тому так активно до останнього російського проекту – Митного союзу залучається Україна. У зв'язку з цим, висловимо деякі застереження з приводу створення зони вільної торгівлі з ЄС і співробітництва України з Митним союзом.

Створення Зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. ЗВТ та ЗВТ+. Класична зона вільної торгівлі передбачає створення угруповання з двох або кількох митних територій, в яких скасовано тарифні обмеження та інші обмежувальні заходи на значні обсяги торгівлі товарами з цих територій. Відповідно до принципів СОТ, при цьому допускаються певні виключення з режиму вільної торгівлі т. зв. «чутливих» товарів.

Формат вільної торгівлі «ЗВТ-плюс», запропонований Україні, охоплює не тільки торгівлю товарами, але й торгівлю послугами, ринки державних закупівель тощо. Укладання угод у форматі ЗВТ+ передбачає низку специфічних положень щодо лібералізації торгівлі товарами і торгівлі послугами, далекосяжні лібералізації режимів іноземного інвестування, лібералізації режиму державних закупівель, запровадження правил щодо окремих аспектів конкурентної політики, в т.ч. державної допомоги, застосування більш жорстких правил щодо захисту прав інтелектуальної власності, інкорпорацію екологічних норм та стандартів, стандартів праці тощо.

Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, також її членство в СОТ ЄС запропонував керівництву держави створити зону вільної торгівлі у форматі ЗВТ+. Метою створення поглибленої зони вільної торгівлі є формування спільного економічного простору, який спиратиметься на глибоку інтеграцію, не матиме аналогів з попередньої практики ЄС. При цьому особливого значення набувають положення щодо застосування міжнародних та європейських стандартів та інструментів у відповідних сферах співпраці. Це і створення гармонійного правового поля для забезпечення діяльності суб'єктів торговельних відносин шляхом наближення законодавства України до законодавства ЄС; покращення доступу українських товарів і послуг до ринку ЄС; збільшення обсягів інвестицій з країн-членів ЄС в економіку України; покращення умов експорту української продукції у зв'язку з отриманням цінової переваги за рахунок скасування увізного мита; покращення доступу до якісної імпоротної техніки, насіння, засобів захисту рослин; переоснащення та модернізація вітчизняних підприємств; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції у зв'язку із впровадженням нових стандартів тощо¹.

За інформацією Міністерства економіки України, конкретні вигоди України від утворення ЗВТ з ЄС варіюють від 1-2% до 4-7% додаткового при-

росту добробуту в залежності від сформульованих сценаріїв, проаналізованих також І.Бураковським². Втрачена вигода України в разі відмови від підписання Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі з ЄС може скласти від 1,4 до 10,0 млрд. дол. США на рік або 27,3 млрд. дол. США протягом п'яти років. До цього можна ще додати санкції країн СОТ в разі українських хитань.

Позитиви ринку ЄС полягають у наступному: перш за все – великі обсяги ринку, який складає 500 млн. споживачів із середнім доходом 39 тис. доларів на рік. З економічного погляду Угода про вільну торгівлю з ЄС (далі – УВТ) важливіша для України, ніж для ЄС, оскільки експорт України до країн ЄС становить 33% всього її експорту. Завдяки адаптації правил і регламентів до норм ЄС обсяг виробництва в Україні може зрости у таких позиціях, як машини і електроніка на +7,4%, продукти металургії на +5,8%, тваринні /рослинні жири на +5,5%, автомобілі та частини до них на +4,7%, цукор/кондитерські вироби +4,7 % та ін.³. До зазначеного додамо, що українські виробники отримують доступ до європейського ринку послуг, а також можливості для участі українських підприємств у державних тендерах на виконання робіт, постачання і надання послуг безпосередньо в ЄС як на національному, так і на регіональному рівні (загальна вартість цього ринку сягає 2500 млрд. дол. США). При цьому ЄС не обіцяє значних доходів України у перші ж роки впровадження ЗВТ+ на протипагу російському проекту, де обіцяється близько 8 млрд. дол. щорічно.

Позитивним чинником у ЗВТ з ЄС є запас часу, поступовість впроваджуваних правил, на відміну від Митного союзу. Впровадження УВТ відбуватиметься поступово, правила, за якими працюють українські підприємства, будуть змінюватися поволі протягом щонайменше десяти років (а для деяких галузей навіть і довше). Тому, перш, ніж перейти на нові правила, український бізнес матиме достатньо часу, щоб пристосуватися та скорегувати свою діяльність.

Водночас, як і в будь-якій новій справі не виключені і певні ризики від впровадження ЗВТ, до яких включені необхідність залучення значних ресурсів для забезпечення адаптації і імплементації нових законодавчих актів, можливе посилення конкурентного тиску на внутрішньому ринку України, певні втрати для окремих галузей промисловості через низький рівень їх конкурентоспроможності, виїзд фахівців за кордон та ін.

Замість підсумку. Угода про вільну торгівлю з ЄС є взаємною угодою, отже можливості для українських підприємств на ринках ЄС є однаковими з можливостями європейських компаній на українському ринку.

Щодо Митного союзу зазначимо найважливіше. У Митному союзі (далі – МС) Росія має переважну кількість голосів (квоту) при вирішенні

питань союзу – 57% порівняно із своїми партнерами: Республіка Білорусь і Казахстан мають по 21,5% голосів. Нагадаємо, що в ЄврАзЕС Росія має 40% голосів, а її партнери по 12,5% і 7,5%. Тобто, для Митного союзу Росією збільшено кількість власних переваг в процесі прийняття рішень при голосуванні.

По-друге, 1 вересня 2010 року в МС набула чинності Угода про встановлення і застосування порядку зарахування і розподілу сум увізних мит зборів (інших мит, податків і зборів, що мають еквівалентну дію), за якою (ст.5) нормативи ввізних мит для кожної Сторони встановлюються у таких розмірах: Білорусь – 4,7%, Казахстан – 7,33%, Російська Федерація – 87,97%⁴. Це означає, що Росія вже отримує від впровадження правил МС левову частку надходжень.

По-третє. В МС вже створені наддержавні органи: Міждержавна Рада, Комісія Митного союзу, які диктуватимуть правила гри.

По-четверте. Україна є членом Світової організації торгівлі і отже входження в МС є можливим лише на умовах СОТ, що означає прийняття країнами МС – Росією, Казахстаном і Білоруссю умов України. Але такий розвиток подій є малоімовірним. До того ж, завдяки вступу нових країн в СОТ в Україні покращились інвестиційні можливості.

В разі приєднання України до МС наша держава буде змушена провести новий процес узгоджувальних процедур з СОТ. Через коригування Україною своїх зобов'язань перед країнами-членами СОТ постане проблема компенсації країнам-членам СОТ, яка оцінюється близько 5 млрд. дол. США.

По-п'яте. Україна вже має низку двосторонніх угод про вільну торгівлю, які у випадку ходи до МС мають бути переглянутими.

Фахівці пропонують сценарій Зони вільної торгівлі не з МС, а з учасниками СНД, що є відроджуваним варіантом ситуації 1993 року, коли всі 12 країн СНД на паритетних засадах підписали Договір про економічну інтеграцію, першою сходинкою якої передбачалося утворення Зони вільної торгівлі. Російський парламент заблокував прийняття цього договору, не ратифікував цей документ, пояснивши невідповідністю його для Росії.

Отже, недотримання вже апробованих схем просування до інтеграційного простору, перескакування через необхідні ланки економічної інтеграції, як це вже було доведено у негативних результатах утворення Союзної держави Росії і Білорусі, які, не створивши відповідно всім економічним законам зону вільної торгівлі (тобто відміна мита у двосторонній торгівлі), одразу перейшли до творення митного союзу (уведення мита до третіх держав). Таку саму проблему створило собі і ЄврАзЕС (Євразійська економічна спільнота), учасники якої самі підтверджують хибність ігнорування класичних законів розвитку інтеграції, де першою сходинкою має бути обов'язкове створення ЗВТ.

Російські експерти також визнають допущені прорахунки, що низка рішень в ЄврАзЕС (який виріс з Митного союзу Росії, Казахстану, Білорусі 1995 року із вступом Киргизії, Таджикистану, Узбекистану перетворений на організацію у 2000 р.) були вимушеними, викликаними геополітичними інтересами Росії. До цього можна додати, що практично всі позиції ЄврАзЕС експертами оцінюються *негативно*: ЄврАзЕС НЕ вдалося вирівняти ввізні мита на більшість товарів, країни-члени НЕ узгодили фінансові політики, НЕ має єдиної транзитної політики, НЕ запроваджені транспортні коридори, НЕ узгоджені позиції щодо вступу в СОТ, а цю мету учасники ЄврАзЕС заявили як основну мету об'єднання. Відомий російський економіст В. Іноземцев піддає сумніву коректність розрахунків щодо стрімкого зростання ВВП у теперішньому Митному союзі⁵ (як відомо, Митний союз – є складовою ЄврАзЕС).

Захисники і впроваджувачі просування України до членства в МС доводять значну вигоду, яку буцімто отримає Україна від такого членства. Однак, висунуті аргументи і розрахунки спираються на обіцяну низьку ціну на енергоносії, яку начебто для України має запровадити Росія (за газ – до 180 доларів /1000 м куб., або навіть і нижчою, наближеною до внутрішніх цін Росії для власного споживача)⁶.

Не зважаючи на впровадження Митного союзу з 2009 року ніхто з експертів не пояснив ситуацію з різким «падінням» білоруського рубля; чому ціни на основні продукти харчування в Росії є значно вищими, ніж в Україні (в Москві порівняно з Києвом ціни на молоко, хліб, м'який сир, м'ясо тощо удвічі і утричі вищі за українські). Ніхто не згадав про технічну відсталість країн МС, а також про жорстку конкуренцію між ними. Документ, в якому містяться розрахунки щодо вигідності просування України до МС, на публічні парламентські слухання подав не Кабмін України, а депутатська фракція Комуністичної партії України. І документ цей підготовлений Інститутом народногосподарського прогнозування Російської Академії наук (РАН) разом з Інститутом економіки і прогнозування НАН України⁷.

І на останок. Під час прес-конференції 18 травня 2011 р. президент Росії Д.Медведев нарешті розставив всі точки над «І»: «...если Украина, например, выберет европейский вектор, то ей, конечно, будет труднее находить какие-то развязки в рамках единого экономического пространства и Таможенного союза, в котором принимают участие Россия, Казахстан и Белоруссия. Потому что это другое интеграционное объединение», – добавил он. – «Ну, нельзя быть везде. Или там, или там. Нельзя сидеть на двух стульях, нужно делать какой-то выбор», – подчеркнул Медведев⁸. Водночас з червня Комісія союзу прийняла рішення про захисні заходи щодо українських металургів в Росії, Білорусі й Казахстані⁹.

Отже, російські політики доволі жорстко залучають Україну у «специфічну» схему відносин, яка потрібна Росії для утвердження свого геополітичного і гео економічного превалювання¹⁰.

Розглядаючи питання про ЄврАзЕС – Митний союз необхідно брати до уваги тісний взаємозв'язок ЄврАзЕС – Митний союз з Організацією Договору про колективну безпеку (ОДКБ – Ташкентський договір). Створення єдиного простору безпеки в рамках ОДКБ передбачає формування єдиного економічного простору держав-членів ЄврАзЕС, що надають матеріальні ресурси для спільних дій у військово-політичній галузі. Не випадково: керівники ЄврАзЕС і ОДКБ заявляють про намагання перейти до більш високого рівня інтеграції. Сьогодні жоден проект ЄврАзЕС – Митний союз не може обійти питання забезпечення безпеки, як і проекти ОДКБ є неможливими поза участю ЄврАзЕС: енергетична, транспортна, промислова, військово-економічна і військово-технічна сфери тощо.

Беручи до уваги особливості розвитку інтеграції у ЄврАзЕС, а також щодо ОДКБ, Україна зайняла чітку позицію НЕприєднання до військових блоків, що і підтверджено Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».

Враховуючи вищевикладене, концепція розвитку стратегічних відносин України і Росії, що розробляється, має спиратися на:

- міжнародно-правові засади поваги суверенітету іншої держави;
- демократичні засади поваги прав людини, суспільства, держави;
- загальнолюдські цінності (європейські).

Концепція про *стратегічне партнерство* – це не просто заява. Цей документ має нести відповідне навантаження набагато більшої ваги, ніж звичайна двостороння угода. При цьому врахувати, що подібні відносини перш за все є певними зобов'язаннями перед партнером і визначаються

колом особливих інтересів і умов. Звичайно ж, на першій позиції має бути повага суверенітету партнера, а це – відсутність територіальних претензій, збіг інтересів і наближення цінностей, визнання очевидності і необхідності тенденції динамічного зростання двостороннього товарообороту, поширення співпраці на більшу кількість галузей тощо.

Стратегічне партнерство, на наше глибоке переконання, є вищою сходиною співробітництва у порівнянні із звичайними відносинами. Стратегічне партнерство використовується для досягнення внутрішніх трансформацій вищого порядку з метою виведення вітчизняної економіки на наступний, вищий щабель світового розвитку. Водночас, стратегічні партнери мають враховувати низку обставин, пов'язаних з геополітичними і гео економічними інтересами країн-партнерів тощо. Аналізуючи суть стратегічного партнерства на багатьох прикладах міждержавного спілкування, його зміст, напрями та прояви, дослідники виокремлюють його основні складові, що є необхідними для України¹¹:

- непорушність поваги суверенітету і територіальної цілісності партнера, що є беззастережною вимогою стратегічного партнерства;
 - збіг або наближення цінностей і цілей;
 - подібність обраних для здійснення наміченого шляхів;
 - наявність стратегічних сфер співробітництва;
 - координація зовнішньополітичних дій;
 - надання допомоги у різних ситуаціях, у тому числі й військової;
 - неконфронтаційність перспектив бачення майбутнього розвитку світу і регіону;
 - співробітництво без заподіяння шкоди взаємозв'язкам з іншими державами.
- Стратегічне партнерство означає жорстку реалізацію взятих на себе зобов'язань і, безперечно, відповідальність за партнера.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом». Рекомендації парламентських слухань Верховної Ради України на тему «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом». – Лист Кабміну України № 2965/0/2-11 від 18.03.11. – С.7.
- ² Бураковський І., Мовчан В. Зона вільної торгівлі з ЄС та митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном: чим можлива інтеграція України в обидва об'єднання одночасно // Відносини Україна-ЄС в умовах сучасних викликів. – Фонд Ф.Еберта: представництво в Україні. – К., 2010. – С.12.
- ³ Угода про зону вільної торгівлі Україна – ЄС: про що, власне, йдеться?. – К., 2009. – С.6.
- ⁴ Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом». Аналітична довідка щодо умов співробітництва між Україною та Митним союзом Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації. – К.: Кабінет Міністрів України, лист №2965/0/2-11 від 18.03.11. – С.17.
- ⁵ Владислав Иноземцев. Чем прекрасен наш союз: //http://www.kommersant.ru/doc/1611870; Воробьев В.П. Проблемы развития и реформирования СНГ/ Дип. академия МИД России. Институт актуальных международных проблем. – М.: Восток-Запад, 2009. – С.83-84.
- ⁶ Оценка макроэкономического эффекта от включения Украины в Таможенный союз и Единое экономическое пространство в рамках ЕврАзЭС. – Депутатська фракція Комуністичної партії України Верховної Ради України. – Лист №04-04/3-79 від 5 травня 2011 р.

- ⁷ Оценка макроэкономического эффекта от включения Украины в Таможенный союз и Единое экономическое пространство в рамках ЕврАзЭС. – Депутатська фракція Комуністичної партії України Верховної Ради України. – Лист №04-04/3-79 від 5 травня 2011 р.
- ⁸ Медведев – Украине: «На двух стульях сидеть нельзя» и нужно сделать выбор в пользу ЕЭП или Евросоюза: //http://rus.newsru.ua/world/18may2011/medvedua.html/.
- ⁹ Комиссия Таможенного союза (КТС) России, Белоруссии и Казахстана решила одобрить перечень из девяти антидемпинговых и специальных защитных мер. Таможенный союз ограничил поставки труб и креплений из Украины: //http://rus.newsru.ua/finance/31may2011/ pipes.html/; Таможенный союз СНГ и интересы России: //http://vasilievaa.narod.ru/.
- ¹⁰ Позиція Білорусі й Казахстану щодо просування України в Митний союз є вкрай обережною, оскільки наша держава стане беззаперечним конкурентом союзників.
- ¹¹ Див.: Жовква Ігор Іванович. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: Дис...канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 213 арк. — Бібліогр.: арк. 185-213.

Chekalenko L.D. Ukraine again before choice: Free Trade Zone with EU – Customs Union with Russia / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine .

The article is devoted to the issue of evolution of the current Ukrainian-Russian relations. The author also examines newly made proposals to Ukraine to join the Free Trade Zone (FTZ+) with the European Union and the Customs Union with Russia, Kazakhstan and Belarus and makes prognosis on possible Ukraine's choice.

Key words: evolution, strategic partnership, agreement on association, free trade zone, customs union

Чекаленко Л.Д. Украина вновь перед выбором / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины.

В статье автор размышляет об эволюции украинско-российских отношений, рассматривает обновленные модели углубления сотрудничества с Европейским Союзом по формуле Зона свободной торговли плюс (ЗСТ+), а также вовлечения Украины в Таможенный Союз (Россия, Казахстан, Беларусь). Анализирует прогнозные сценарии возможного выбора Украины.

Ключевые слова: эволюция, стратегическое партнерство, соглашение об ассоциации, зона свободной торговли, таможенный союз.

*Стаття надійшла до редколегії 01.03.2011
Прийнята до друку 01.06.2011*